

CARTEA ROMÂNEASCĂ VECHĂ DE PE VALEA GURGHIIULUI ÎN COLECȚIA ARHIEPISCOPIEI ORTODOXE ROMÂNE A ALBA IULIEI

Bogdan Laurențiu AVRAM
Simona-Loredana BOGDAN

Keywords: *romanian old book, Gurghiu, Alba Iulia, XVIIIth century, Romanian Orthodox Archiepiscopacy of Alba Iulia*

Abstract: At the beginning of 1980s, Orthodox Bishopric of Alba Iulia initiated establishment of a collection of heritage assets – icons, old books, ecclesiastical vestments, ritualistic objects – which was wished to be transformed into a museum of sacred art, goal attained only in 2008, as the „Reîntregirea” Museum of Romanian Orthodox Archpriestship of Alba Iulia was set up.

The more than 3000 pieces that got to Alba Iulia, gathered from throughout the whole bishopric, have not only authentic spiritual value but also patrimonial, they being curated by the communities that owned them throughout centuries. Amongst these heritage assets are also found several objects, old Romanian books that come from Orthodox parishes from the Gurghiu Valley (Mures County), meaning Solovăstru, Jabenîța, Hodac and Ibănești. We have in view a number of 7 copies of old Romanian printings appeared in printing houses from throughout the three great Romanian provinces: Iassy, Bucharest, Râmnic and Blaj, between 1742 and 1771.

Presence of the 7 copies of old Romanian book in the collection of Orthodox Archbishopric of Alba Iulia, whose origin place is parishes from the Gurghiu Valley, is a part of history of communities from villages Hodac, Ibănești, Jabenîța or Solovăstru.

*
* *

În anul 1975 se reînființa Episcopia Ortodoxă de la Alba Iulia, așezare ce își găsește originile în anticul Apulum - important centru politic, militar, economic, și cultural al provinciei romane Dacia – dar și locul unde a funcționat Mitropolia istorică a Transilvaniei până în momentul trecerii mitropolitului Atanasie Anghel la confesiunea catolică, prin unirea cu biserica Romei.

Printre preocupările Episcopiei reînființate s-a aflat și grija pentru patrimoniul cultural mobil și imobil deținut de parohiile aflate în subordinea sa. Odată cu apariția legislației în acest domeniu, respectiv legea nr. 63/1974 privind ocrotirea patrimoniului cultural național al Republicii Socialiste România, s-a creat cadrul pentru înființarea unor noi colecții, pe lângă cele deja existente. Episcopia de la Alba Iulia a început constituirea unei colecții de piese patrimoniale – icoane, cărți vechi, veșminte bisericesti, obiecte de cult – care se dorea a fi transformată într-un muzeu de artă sacră, deziderat împlinit abia în anul 2008 sub forma Muzeului „Reîntregirea” al Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei.

Piesele care au ajuns la Alba Iulia, strănse de pe întreg cuprinsul episcopiei, în număr de peste 3000 reprezintă adevărate valori spirituale și nu doar patrimoniale, ele fiind îngrijite de comunitățile care le aveau în proprietate de-a lungul secolelor. Printre aceste piese de patrimoniu se regăsesc și câteva obiecte, cărți românești vechi, care provin din parohiile ortodoxe de pe

valea Gurghiului (jud. Mureș), respectiv Solovăstru, Jabenîța, Hodac și Ibănești, la care vom face referire în ceea ce urmează.

Avem în vedere un număr de 7 tipărituri românești vechi, apărute în intervalul 1742-1771 în centre tipografice din toate cele trei mari provincii românești: Iași, București, Râmnic și Blaj.

Cea mai veche dintre lucrările avute în vedere în studiul nostru este *Psaltirea*¹ tipărită la Iași, în anul 1742², exemplar care provine din parohia Ibănești. Volumul, legat în carton îmbrăcat în hârtie marmorată și cotor din piele, este complet și se află într-o stare de conservare relativ bună. Interesante sunt însemnările redactate pe filele cărții de către preoții, cantorii și localnicii din Ibănești cu diferite ocazii; merită amintit și faptul că aceste note au fost scrise atât de credincioși ortodocși, cât și de cei greco-catolici. De la simplele înșiriri de nume de pe foaia de gardă 1r.: *Glîga Floarea; Feri Nastasia lui Mihailă anul [...]*³; *Ion Cornea, 1939* sau de pe foaia de gardă de la final: *Glîga Floria 1930 VII 29, Avram Petra 26 II [1]939 cantor gr[eco] cat[olic], Glîga Traian, Dan Ioan născut la 1900 ian[uarie] 19, Todoran Dumitru* ajungem și la mențiuni referitoare la momente din viața unor persoane din anturajul bisericii, cum este cazul cantorului Ioan Cornea, care s-a semnat pe foaia de gardă de la finalul cărții după depunerea jurământului: *În 28/V/931 subsemnatul am depus jurământul de cantor în fața Dl. Protopop Ioan Maloș, Reghin, semnătura Ioan Cornea.* În sfera evenimentelor importante din prima jumătate a secolului trecut intră și însemnarea cu privire la prohodirea reginei Maria a României în biserica din Ibănești, relatată pe foaia de gardă 1r: *Ilie Petra în ziua de 24 iulie [1]938 la prohodul M. S. Regina Mariea în sf. biserică gr. or. în Ibănești.* Ultima notă prezentă pe filele *Psaltirii* se află pe foaia de gardă de la finalul volumului și ne oferă informații despre fenomenele meteorologice mai deosebite din cursul anilor 1961-1962, considerate importante de a fi trecute pe filele vechii tipărituri ieșene: *În anul 1961 Înălțarea Domnului s-a serbat la data de 18 mai, timpul noros și foarte rece, iar vara foarte frumoasă și călduroasă, toamna foarte frumoasă și călduroasă; În anul 1962 iunie 7 Înălțarea Domnului frig și ploi reci la munte ninsoare.*

Din punct de vedere cronologic următorul titlu luat în calcul în prezentarea de față este *Penticostarul*⁴ tipărit de popa Stoica Iacovici împreună cu fratele său, Radu logofătul, în oraș în București⁵, exemplarul provenind din parohia Hodac. Volumul, legat în piele de culoare maro ornamentată cu motive biblice și geometrice în chenare florale, se află într-o stare de conservare mediocră, lipsindu-i și foaia de titlu. Cu toate că volumul nu s-a păstrat într-o stare bună, pe filele lui încă se poate citi însemnarea scrisă de popa Ursu din Urșua [Orșova] cu ocazia cumpărării volumului în anul 1771, așternută pe filele 2r.-17r.: *Acestă Penticostariu [...]*⁶ *cumpărat [...]* *128 bani lui Iacov Toader după ce au murit popa Toader după popa Ursu din Urșua cu 11 vonași și l-au lăsat lui și tot neamului lui, fii lui Spin Neculai ca nime de acol să nu-l poată strămuta iară cine l-ar muta din strein fără știrea lui Iacov Lupul să fie afurisit iară de s-ar întâmpla să învețe carte vre un fecior a lui Iacob Lupu și fiind popă să poată lua scris-am eu popa Ursu din Urșua 1771 noiembrie 7 zile.*

De la Jabenîța a fost adus exemplarul *Octoihului*⁷ tipărit la Râmnic în anul 1750⁸, opera tipografică a familiei Atanasievici, reprezentată în acest caz de către tipograful Mihai și Con-

¹ Inv. nr. 1380.

² Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche. 1508-1830*, București, vol. I-IV, 1904-1944, vol. II, nr. 234, p. 76-79 (în continuare BRV).

³ Text indescifrabil.

⁴ Inv. nr. 1413.

⁵ BRV II, nr. 232, p. 70-72.

⁶ Text indescifrabil.

⁷ Inv. nr. 1451.

⁸ BRV II, nr. 277, p. 113-119; BRV IV, nr. 277, p. 244.

standin, cel de-al doilea în calitate de gravor. Volumul este aproape complet, lipsind doar fila 61 din cea de-a doua numerotare, și păstrează parțial o legătură din scoarțe de lemn îmbrăcate în piele neagră cu elemente metalice aparținând încuietorilor pe care le-a avut la un moment dat cartea. Pe filele cărții s-au păstrat doar două însemnări, ambele redactate în anul 1946, prima de către unul dintre cantorii bisericii din Jabeșița, f. 65v.: *Suciu Toader cantor din 12/11/[1]946. Cu Dumnezeu înainte mulți ani*. Cea de-a doua însemnare este plasată pe interiorul copertii spate: *Blaga Ioan. Jabeșița. Născut în 1922. Scris az[i] 24 III / [1]946*.

La biserica din Hodac se afla un exemplar al *Evangheliei*⁹ tipărite în *Sfânta Mitropolie în București* de către Barbul Bucureșteanul și Grigorie în anul 1750¹⁰. Volumul, complet - ajuns acum în colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de la Alba Iulia - este legat în scoarțe de lemn îmbrăcate în piele și se află într-o stare de conservare mediocră. Coperta față este decorată cu un chenar cu motive florale, în interiorul căruia, în cele 4 colțuri, sunt simbolurile celor 4 evangheliști, iar în medalionul central este plasată o scenă biblică indescifrabilă, probabil scena Învierii. Coperta spate prezintă același decor, cu mențiunea că în medalionul central avem o reprezentare a scenei Răstignirii. Forțașul este realizat din filele unui manuscris românesc databil în secolul al XVII-lea [?]. Între filele 4 și 56 s-a păstrat o însemnare care atestă donația cărții către biserica din Hodac, al cărei hram era sfântul Nicolae: *Iată eu frate și Precupă împreună cu soțul meu Mărie și fi mei anume Ion și To[a]der și Gheorghie și Simion și Ileana m-am milostivit eu și cu acești mai sus pomeniți de am cumpărat această sfântă Evanghelie drept 17 [?] vonaș[i] și am dat sfinții b[esea]re[ci] a Hudacului hramul sf[ân]tul Neculae în zealele preluminată și înelțată crăești noastră rejină Marie. Popa Lupu și Lazăr fiind slujitor. Iar cine s-ar îndemna el sau pe altul a-l îndemna să o înstrăineze sau să o fure sau să o schimbe sau să o vânză și acela și care o ar lua și care ar [...] sau de s-ar întâmpla [...] sau tâlhărie sau [...] întrăineze și întru acum mai s-ar întâmpla [...] la locul ei unde este dată unul ca aciala să fie [...] și afurisit și treclat [...] anathima de 300 și 18 părinți de la Nechie și de [...] sfânt sobor și de proroci și de apostoli [...] să putrezască [...] să rujenească iar trupul acelu nice decum nu*. Remarcăm formula de încheiere a veritabilului act de donație cu un blestem destul de des întâlnit în lumea românească veche și în special pe cărțile românești de cult¹¹.

Odată cu *Evanghelia* tipărită la București se încheie și periplul nostru printre cărțile apărute în oficinile tipografice din afara arcului carpatic în ceea ce privește cartea românească veche de pe valea Gurghiului ce se regăsește în colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe de la Alba Iulia. Cele trei cărți rămase de prezentat provin dintr-una din cele mai prolifiche tipografii care au activat de-a lungul secolului al XVIII-lea în spațiul românesc, tipografia de la Blaj¹².

Prima ediție a *Strastnicului*¹³ era tipărită în centrul cultural de la confluența Târnavelor în anul 1753¹⁴, un exemplar ajungând și la biserica din Solovăstru. Volumul este legat în scoarțe de lemn îmbrăcate în piele neagră și se află într-o stare de conservare relativ bună. Cartea este și mai valoroasă dacă luăm în calcul prețioasele însemnări de pe filele sale. Notele manuscrise pot fi împărțite din nou pe mai multe categorii. Pe interiorul copertii față aflăm câteva date despre cei care se ocupau de educația copiilor din Solovăstru în anul 1919, imediat după Marea Unire: *În anu 1919 am mers învățătoriu Boariu din Solovăstru [...] și au rămas Ilarie cantoru la biserică*.

⁹ Inv. nr. 1505.

¹⁰ BRV II, nr. 275, p. 113.

¹¹ Mai multe despre formele de blestem utilizate în spațiul românesc vezi la Dan Horia Mazilu, *O istorie a blestemului la români*, Iași, 2001, p. 432.

¹² O excelentă abordare a fenomenului tipografic blăjean vezi la Gabriela Mircea, *Tipografia de la Blaj în anii 1747-1830*, Alba Iulia, 2008, 445 p. și Eva Mârza, Anton Rus, *Bibliografia cărților blăjene de la începuturile tipografiei până la anul 1948*, Blaj, 2004, p. 117.

¹³ Inv. nr. 1476.

¹⁴ BRV II, nr. 290, p. 126; BRV IV, nr. 290, p. 245-247.

Șirul informațiilor despre situația dascălilor din Solovăstru continuă la fila 179v.: *Alexandru Negrea învățător și cantor 26 decembrie 1928. În anul 1931 pe la Sfânta Marie ceai Mare o plecat învățătoriu Negrea din Solovăstru și a rămas cantor Ilie Bogdan ales de coratori biserici alegerea s-a făcut în ziua de 8 ianuar 1932 până atuncea o fost provizoriu. Solovăstru la 10 februar 1933 Ilie Bogdan cantor. Pe aceeași filă se semna și cantorul Ilarie în preajma Marii Uniri: Vrenic omu cari întru sfânta biserică cu evlavie și cu iubire cu drag. Vrenic de marile Dumnezău Ilarie cantoru în comuna Solovăstru. Anu 1918. Nu lipsesc nici de pe această carte însemnări care conțin date despre fenomene ieșite din comun, așa cum sunt și cele notate de cantorul Ilie Bogdan în anul 1934: *În luna april 1 în anul 1934 o fost un cutremur de pamânt în vechiul regat în unele părți și după acela o pornit un vânt forte mare și o ținut vo 2 săptămâni o fost un frig foarte mare. Scris-am eu Ilie Bogdan cantorul beserecesc la 5 aprilie în joia ceia mare (f. 179v.).**

Semnificative însă ni se par notele scrise de către cantorul Ion Hurdugaci din Solovăstru la mijlocul secolului al XIX-lea. Prima dintre însemnările de pe interiorul copertii față a volumului menționează pierderea soției acestuia: *În anul 1849 [în text este trecut anul 1850 și apoi tăiat] miau murit muerea alui Hurdugas Ion cantorul Szolovestrului în luna lui aprilie în 22 de zile. Mai jos același cantor a mai notat cu aproximativ doar o lună și jumătate înainte de decesul soției sale următoarele cuvinte: Troiței s-au numit hramul ca se pezasce tot niamul și cei dintraste vie un gând și o voie să fie toți sânt cari merturisesc fii cerii Tatăl prin Duhul Sfânt aceștia trii unul sânt. Scris-am eu Hurdugats Ioan Cantor Solovestrului anul 1850 martie în 2. Cu ultima notă de pe interiorul copertii față intrăm în atmosfera revoluției de la 1848 și a dramei trăite de locuitorii din Reghin și satele aflate în apropierea sa: *La anul 1849 foarte mare vrazsbe au fost în Cerile Ungaria și Transilvania între români și unguri. Este doar începutul a ceea ce urma să noteze cantorul din Solovăstru pe coperta spate a cărții, o veritabilă mărturie a evenimentelor tragice din anii 1848-1849 prin care a trecut Transilvania: *Anul 1848 [în text este trecut inițial 1849, care este tăiat] sau pus [...] jos și de acia înainte. Foarte mare vrajbă sau pornit [în] țara noastră în Ardial atâta cât foarte multe sace sau aprins și liau ars unguri tocma și orașul Reginul și Petelia liau ars de tot. În 24 de zile a lunii lui octomvrie după aceia sau sculat români foarte tare au jăcuit curțile domnilor și leau stricat încă și pe unguri de pe sate iau jăcuit iau prins pe mulți ba au și omorât pe unii din trânșii iară de la anul 1849 [în text 1850 tăiat] de la anu[l] nou înainte biruind ungurii de acia înainte sau pornit pe români șiau început ai jăcui și ai omori leau luat vitele, hainele, bucatele șiau început ai prinde și ai pușca pe români mai ales pe tribuni, pe căpitani preoți și dascăli atâta cât mai toate bisericile românești în Ardial [...] români au perit pușcați [...] și mulți au fugit întralte țări și așa au scăpat de unguri. Maiu în vară după Simpetru au venit muscalii în țară și au bătut pe unguri și așa au scăpat beții români din mâinile ungurilor. Scrisam eu Hurdugaci Ion diac Solovăstrului în anul 1849 Septemvrie în 14 zile.***

Tot de la Solovăstru provine și un exemplar al *Penticostarului*¹⁵ tipărit la Blaj, în tipografia Mănăstirii Bunei Vestiri, în anul 1768¹⁶ de către remarcabilul tipograf Petru Papavici. Legătura volumului este realizată din scoarțe de lemn îmbrăcate în piele; coperta față este decorată cu un chenar floral, compoziția centrală fiind un medalion ce prezintă scena Răstignirii. Ornamentația copertii spate este realizată printr-un chenar floral, în interiorul căruia se regăsesc alte trei registre decorative cu motive florale și geometrice. Pe cotor sunt 5 registre decorative cu motive florale. Legătura mai păstrează elemente ale celor 2 încuietori. Forțașul este realizat din filele unui manuscris românesc databil în secolul al XVII-lea [?]. Cartea este completă ca și paginație, chiar mai mult, ea se află și într-o stare de conservare bună. Ca și în cazul anterior al *Strastnicului*, și pe filele *Penticostarului* s-au păstrat o serie de mărturii manuscrite cu privire la diferite evenimente sau persoane implicate în viața cotidiană a localității Solovăstru. Localnicii,

¹⁵ Inv. nr. 1457.

¹⁶ BRV IV, nr. 143, p. 86-87.

fie ei oameni de rând sau cantori s-au semnat pe filele 149v. și 150r.: *Baciu Teodor. Solovăstru 8 V 1950, Solovăstru la 9 iunie Ilie Bogdan cantor*. De asemenea, prin intermediul însemnării de pe fila 62v. ne putem da seama că familia regală a României avea admiratori și în micuța așezare ardeleană, cineva amintindu-și de aniversarea a 44 de ani de la încoronarea lui Carol I ca și rege al României: *Solovăstru la 10 mai 1925 44 de ani de la suirea regelui Carol pe tron*. Pe coperta spate avem o referință la evenimentele menționate și de către cantorul Ion Hurdugaci în *Strastnic*, respectiv despre revoluția de la 1848, fiind amintite recrutările care au avut loc în timpul revoluției: *În anul 1848 s-au luat feciori la catane din tot satu chete un ficior*. Ultima dintre însemnări, plasată între filele 1-5, ni se pare totuși cea mai importantă întrucât ea ne relevă modul în care cartea a ajuns la Solovăstru, ea fiind donată bisericii de către Iacob Aron, fratele episcopului greco-catolic Petru Pavel Aron: *Acest Penticostariu s-au dat din cră[ias]ca milă prin Iacov[b] Aron [...] Gavriil [...] din Solovestru 1772 noi[embrie] 7¹⁷*.

Ultima tipăritură a cărei prezență o semnalăm în colecția de la Alba Iulia provine de la Hodac, este vorba despre un exemplar al *Triodului*¹⁸ apărut la Blaj în anul 1771¹⁹ în aceeași tipografie a mănăstirii Bunei Vestiri, fiind tot o realizare a lui Petru Papavici. Exemplarului îi lipsește doar foaia de titlu, fiind legat în scoarțe de lemn îmbrăcate în piele, în ansamblu starea de conservare generală fiind relativ bună. Și pe filele *Triodului* s-au păstrat câteva însemnări. Între filele 12r. și 26r. preotul Ienei a scris, în 1799, un act de donație a cărții către biserica cu hramul Sfântul Nicolae din Hodac: *Această sfântă carte s-au cumpărat de popa Vasile cu crea noi cu tri sprezece florini și cu Măria și au dat la Beserica Hodac cu hramul Sfântul Nicolae să le fie pomenire veci și că și cine s-ar afla să o ieie sau să o fure să fie, să fie afurisit și blăstămat de tri sute sfinți părinți, 1799 februarie 28 zile, Popa Ienei*. Șirul însemnărilor de pe cărțile românești vechi privitoare la fenomenele meteorologice deosebite se continuă cu o notă, scrisă pe foaia de gardă 1, din perioada de mijloc a secolului al XIX-lea, respectiv anul 1846: *În anul 1846 în 26 iulie au venit leacustele rău și au umplut până în [...]; în anul 1846 au venitu [...] și au brumat 26 iulie 1846*.

Cărțile românești vechi au dubla calitate, cea de produs tipografic al perioadei considerate vechi pentru spațiul românesc, dar și cea de document istoric, dată de prezența numeroaselor însemnări de pe filele lor prin intermediul cărora aflăm informații noi, uneori necunoscute referitoare la evenimente importante din istoria unor spații geografice mai întinse sau mai restrânse, a unor comunități, date economice sau despre orice alt lucru care li s-a părut interesant celor care le-au redactat. Prezența celor 7 exemplare de carte românească veche în colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe a Alba Iuliei a căror proveniență o constituie parohiile de pe valea Gurghiului, cu tot cu însemnările redată anterior constituie o parte a istoriei comunităților din satele Hodac, Ibănești, Jabenîța sau Solovăstru.

Bogdan Laurențiu Avram

Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Alba Iuliei
Alba Iulia, RO
laurentiu_ab_ro@yahoo.com

Simona-Loredana Bogdan

Muzeul Etnografic „Anton Badea” Reghin
Reghin, RO bogdan_simona_loredana@yahoo.com

¹⁷ Asupra donațiilor făcute de Iacob Aron bisericilor greco-catolice din Transilvania vezi și Iacob Mârza, *Activism și opțiune culturală în secolul al XVIII-lea: Ioan Iacob Aron*, în *Apulum*, XXV, 1988, p. 351-359.

¹⁸ Inv. nr. 1393.

¹⁹ BRV IV, nr. 151, p. 89-90.

Bibliografie:

Bianu, Ion; Hodoș, Nerva; Simonescu, Dan, *Bibliografia Românească Veche. 1508-1830*, București, vol. I-IV, 1904-1944.

Mazilu, Dan Horia, *O istorie a blestemului la români*, Iași, 2001.

Mârza, Eva; Rus, Anton, *Bibliografia cărților blăjene de la începuturile tipografiei până la anul 1948*, Blaj, 2004.

Mârza, Iacob, *Activism și opțiune culturală în secolul al XVIII-lea: Ioan Iacob Aron*, în "Apulum", XXV, 1988, p. 351-359.

Mircea, Gabriela, *Tipografia de la Blaj în anii 1747-1830*, Alba Iulia, 2008.